

ROLE OPRAVNÝCH POLOŽEK V ŘÍZENÍ RIZIK

GABRIELA DLASKOVÁ

Abstrakt

V období recese dochází ke zvyšování úvěrových rizik, mj. i v důsledku zhoršující se bonity klientů dochází k nárůstům některých parametrů úvěrového rizika. Banky musí vůči těmto ztrátám tvořit opravné položky a opravné položky na očekávané úvěrové ztráty snižují vykázaný čistý hospodářský výsledek v období, v němž je opravná položka uznána. Stávající standardy neumožňují, aby byly do opravných položek zahrnuty úvěrové ztráty na základě událostí, k nimž má dojít v budoucnu. Pokud by toto bylo přípustné, mohly by banky tvořit opravné položky již v období růstu, a ty by mohly „působit jako tlumící prostředek během hospodářského poklesu.“¹ Jednou z možností, jak tuto situaci řešit, je zlepšení pravidel týkajících se tvorby opravných položek. Cílem tohoto článku je zhodnocení stavu novelizace pravidel pro finanční nástroje, a to hlavně v oblasti znehodnocení finančních aktiv (impairment).

Klíčová slova

IFRS, finanční aktiva, opravné položky, impairment, regulace, úvěrové riziko.

Úvod

Předcházení a snižování úvěrového rizika se stává stěžejním úkolem každé bankovní instituce i příslušných regulátorů a EU problematice finančních trhů věnuje značnou pozornost. Důvody jsou zcela zásadní. Důvěra ve finanční trhy hraje velkou roli při rozhodování všech zainteresovaných subjektů, a zásadně se proto zpřísňují pravidla pro jejich fungování, dochází k jejich větší regulaci. V období recese totiž dochází ke zvyšování úvěrových a tržních rizik. Na základě směrnic EU o kapitálových požadavcích musí banky držet kapitál k případnému krytí rizik a ztrát, a to v závislosti

¹ Zpráva Komise Radě a Evropskému parlamentu o účincích směrnic 2006/48/ES a 2006/49/ES na hospodářský cyklus SEK(2010)754 z 23.6.2010

na výši rizika – čím je riziko vyšší, tím více kapitálu banka potřebuje. Basilejský výbor pro bankovní dohled ve spolupráci s Evropskou komisí a dalšími institucemi reagoval na krizi a kritiku pravidel kapitálové přiměřenosti známých pod označením Basel II, posílením regulace, dohledu a řízení rizik bankovního sektoru - přijetím tzv. Basel III, na jehož základě se některé oblasti regulace upravují, což se týká např. kapitálové přiměřenosti (dále jen KP) a některé se do ní začleňují nově. Jedním z hlavních opatření je zpřísnění minimální požadované KP² s důrazem na kvalitativní stránku vlastního kapitálu. Zavádí se také tvorba tzv. kapitálových polštářů. Z účetního pohledu se prakticky jedná o kapitálové rezervy (tvořené na úkor výplaty dividend akcionářům), které fungují jako nástroj pro realizaci zásady opatrnosti, a které jsou určené pro krytí případných ztrát. Jejich tvorba bude vázána na makroekonomický vývoj a tvořeny budou postupně v příznivém hospodářském období, kdy banky mají přirozené tendence bagatelizovat riziko.³

Jednou z regulovaných oblastí je také účetnictví, které by mělo poskytovat spolehlivé informace, jež jsou základem pro investorská i jiná rozhodování. Evropskou unií byly Mezinárodní standardy účetního výkaznictví (IFRS) přijaty za hlavní harmonizační nástroj v oblasti účetní legislativy a jsou přijímány ve formě nařízení. Standardy však procházejí celou řadou novelizací. Zásadní úpravou prochází již několik let oblast vykazování finančních nástrojů, které se v důsledku svého rychlého vývoje stávají složitějšími a komplexnějšími. Platný standard IAS 39 byl kritizován nejen odbornou veřejností, ale také účetními jednotkami pro nepřehlednost a nedostatky, jak v oblasti klasifikace a oceňování, tak v oblasti tvorby opravných položek, kde dopady do účetnictví jednotky jsou značné. Právě oblast tvorby opravných položek (OP) u finančních nástrojů je v současné době velmi diskutována. Navrhovaná změna modelu založeného na tvorbě opravných položek k realizovaným ztrátám na model tvorby opravných položek založený na očekávaných úvěrových ztrátách, byl navrhnout jako jedno z možných proticyklických opatření.

Cílem tohoto článku je zhodnocení stavu novelizace pravidel pro finanční nástroje, a to hlavně v oblasti znehodnocení finančních aktiv (impairment).

² Minimální kapitálové požadavky lze chápat jako minimální výši kapitálu, kterou jsou banky povinny udržovat vzhledem k objemu a rizikovosti svých aktiv.

³ Vycházím ze zprávy: Česká národní banka: Zpráva o finanční stabilitě 2010/2011; dostupné z: http://www.cnb.cz/cs/financni_stabilita/zpravy/fs/fs_2010-2011/fs_2010-2011_financni_sektor.pdf

1 Harmonizace účetnictví a vývoj standardů

Cílem dnešního moderního výkaznictví je poskytovat informace pro efektivní rozhodování investorům a ostatním zainteresovaným skupinám, které umožní a zjednoduší přístup na kapitálové trhy svou kvalitou a snadnou srovnatelností. V důsledku toho samozřejmě vzrůstají tlaky na harmonizaci systémů účetního výkaznictví.⁴ Evropská unie zahájila ve svých členských zemích proces harmonizace účetních standardů, jehož výsledkem by mělo být sladění národních účetních legislativ s účetními standardy IFRS.⁵ Podle názoru účetních expertů ani systém IFRS není všemocný a od jeho implementace nelze očekávat jediné spásné řešení problému, neboť i jednotlivé standardy jsou jen výsledkem konsenzu mnoha tvůrců. Současná platná legislativa v ČR vyžaduje uplatnění souboru standardů IFRS od účetních jednotek, které jsou emitentem cenných papírů registrovaných na regulovaném trhu cenných papírů v členských státech Evropské unie. Po novele zákona o účetnictví s účinností k 1. 1. 2011 mohou však i účetní jednotky, které jsou ovládanou osobou nebo osobou pod společným vlivem za předpokladu, že „k rozvahovému dni budou povinny podrobit se sestavení konsolidované účetní závěrky za použití IFRS upravených právem EU“⁶ použít IFRS, díky čemuž lze smysluplně porovnávat firmy z různých zemí a v neposlední řadě snadněji odhalit hrozící rizika.⁷

1.1 Pokrizový vývoj v oblasti finančních nástrojů

V roce 2011 bylo očekáváno několik důležitých změn Mezinárodních standardů účetního výkaznictví (IFRS). Jedním ze stěžejních projektů Rady pro Mezinárodní účetní standardy (IASB) majících za cíl sjednotit pravidla IFRS a U. S. GAAP byla mj. také novelizace pravidel pro finanční nástroje - rozšíření již vydaného IFRS 9 Finanční nástroje a pravidla pro zajišťovací účetnictví a znehodnocení finančních aktiv. Hovořilo se o vydání nových

⁴ Vycházím z publikace Krupová, L.: IFRS Mezinárodní standardy účetního výkaznictví, Aplikace v podnikové praxi, Praha 2009, I.VOX a.s.

⁵ Dlasková, G. (2013). Jste připraveni na možnou změnu bonity vaší firmy v očích vaší banky? Moderní řízení, Volume XLVIII (1), 30.

⁶ Jílek, J., Svobodová, J.: Účetnictví podle mezinárodních standardů účetního výkaznictví (IFRS) 2013, Praha 2013, Grada Publishing, a.s., s. 57.

⁷ Dlasková, G., Havlíček, K.: Approach to Valuation of Assets in Czech Accounting, Comparison to IFRS and Impacts on Controlling Process of SMEs, recenzovaný článek z mezinárodní vědecké konference IDIMT 2013, pořádané VŠE Praha 11.9. 2013.

pravidel během první poloviny roku 2011, ovšem k tomu došlo až v závěru roku a práce na projektech změn pravidel pokračují.

První část standardu IFRS 9 - Finanční nástroje, který postupně nahrazuje stávající IAS 39- Finanční nástroje: účtování a oceňování, jež byl odbornou veřejností shledán jako příliš složitý pro praktické uplatňování, byla zveřejněna v listopadu 2009 (s účinností od 1. 1. 2013, s možností uplatnění již v účetní závěrce sestavené k 31. 12. 2009) a zavedla nové požadavky na klasifikaci a oceňování finančních aktiv. Vykazování finančních závazků bylo rozhodnuto pro obavy (např. i ze strany Rady pro finanční stabilitu) z dopadu možných změn v oceňování neobchodovatelných závazků dořešit odděleně. Změny reálné hodnoty závazků, které jsou obecně spojené se změnami úvěrového rizika, musejí být totiž podle IFRS 9 účtované do úplného výsledku hospodaření. Druhá část, která řeší právě klasifikaci a oceňování finančních závazků, byla vydána v říjnu 2010 a v prosinci 2011. Rada IASB vydala tzv. změny IFRS 9 a IFRS 7, které posouvají datum závazné účinnosti standardu IFRS 9 na účetní období po 1. 1. 2015, a to v důsledku změn v očekávaném časovém rozvrhu dokončení zbývajících částí projektu.⁸

1.2 Obsah standardu

Standard je platný pro všechna finanční aktiva a finanční závazky, která v současnosti spadají do působnosti IAS 39. Důležitou změnou oproti stávajícímu IAS 39 je to, že pro způsob ocenění finančního nástroje není relevantní, zda je či není přijat k obchodování na aktivním trhu. U finančních aktiv jsou čtyři existující kategorie nahrazeny pouze dvěma:

„jedna kategorie v naběhlé hodnotě (amortised cost) a druhá kategorie v reálné hodnotě (fair value).“⁹ Zařazení do kategorie proběhne v závislosti na:

- 1) ekonomickém modelu, který účetní jednotka používá při správě a řízení finančních aktiv;
- 2) rysech, kterými se vyznačují smluvní peněžní toky z finančního aktiva plynoucí.

⁸ IFRS 9 – Financial Instruments (Replacement of IAS 39)
<http://www.ifrs.org/Current-Projects/IASB-Projects/Financial-Instruments-A-Replacement-of-IAS-39-Financial-Instruments-Recognition/Pages/Financial-Instruments-Replacement-of-IAS-39.aspx>

⁹ Jílek, J., Svobodová, J.: Účetnictví podle mezinárodních standardů účetního výkaznictví (IFRS) 2012, Praha 2012, Grada Publishing, a.s., s.265

V naběhlé hodnotě se bude účtovat aktivum, které splňuje obě podmínky:

- „podle podnikatelského modelu jednotka aktiva drží s cílem získat smluvní peněžní toky a
- podle smluvních podmínek finanční aktivum představuje k určitým okamžikům peněžní toky, které jsou pouze platbami jistiny a úroku z existující jistiny.“¹⁰

V reálné hodnotě se potom zaúčtuje aktivum, které nesplňuje alespoň jednu ze dvou výše uvedených podmínek.

Reklasifikace finančního aktiva je možná v případě, že jednotka změnila ekonomický model, který účetní jednotka používá při správě a řízení finančních aktiv. Kapitálové nástroje se budou přeceňovat pouze reálnou hodnotou s dopadem do výsledku hospodaření.¹¹ Možnost oceňování reálnou hodnotou eliminuje nebo podstatně omezuje oceňovací nebo účetní nejednotnost, která by mohla vzniknout z ocenění na různých základech. Test ekonomického modelu se neprovádí na úrovni jednotlivých finančních aktiv, vychází z faktického stylu řízení podnikání, nikoliv tedy se záměrů, které účetní jednotka má s konkrétním aktivem. Aplikační příručka k IFRS 9 uvádí konkrétní příklady, které mají napomoci aplikaci.

Finanční závazky však nelze reklasifikovat a zavádějí se u nich pouze dvě primární kategorie: „jedna kategorie v naběhlé hodnotě a druhá kategorie v reálné hodnotě. Konkrétně, finanční závazek se zaúčtuje v naběhlé hodnotě.“¹²

Výjimkou jsou:

- 1) finanční závazky v reálné hodnotě s výsledkovým dopadem,
- 2) vydané finanční záruky,
- 3) přísliby poskytnutí úvěru s úrokovou mírou, která je nižší než tržní.

Celkově však lze konstatovat, že k výše uvedeným reklasifikacím by mělo docházet jen výjimečně, a to v souvislosti se skutečnou změnou podnikatelského modelu řízení

¹⁰ Jílek, J., Svobodová, J.: Účetnictví podle mezinárodních standardů účetního výkaznictví (IFRS) 2012, Praha 2012, Grada Publishing, a.s., s.265

¹¹ Ernst & Young, IFRS 9, Mimořádné vydání IFRS newsletteru, 60/11/2009

¹² Jílek, J., Svobodová, J.: Účetnictví podle mezinárodních standardů účetního výkaznictví (IFRS) 2012, Praha 2012, Grada Publishing, a.s., s.266

finančních aktiv. K datu reklasifikace se stanoví reálná hodnota a případný rozdíl mezi reálnou a účetní hodnotou se zaúčtuje výsledkově. Účetní jednotka může takto zcela logicky a cíleně ovlivnit výsledek hospodaření účetního období, pokud však změnu modelu skutečně uskuteční. Do zisků a ztráty zaúčtovaných za předcházející období však dopad změn promítnout nelze.

2 Znehodnocení finančních aktiv (impairment)

V úvodu bylo zmíněno, že v současné době je velmi diskutována problematika změny modelu tvorby opravných položek k úvěrům. Používán by měl být model tvorby opravných položek založený na očekávaných úvěrových ztrátách, nikoliv jako doposud užívaná tvorba opravných položek k realizovaným ztrátám. „Příkladem mohou být tzv. dynamické opravné položky, které by na rozdíl od stávající úpravy ve většině zemí odrážely očekávané (tj. nikoli pouze realizované) úvěrové ztráty v průběhu hospodářského cyklu.“¹³ Tzv. model vzniklých ztrát je založen na předpokladu splacení finančního aktiva až do okamžiku zjištění objektivního důkazu o znehodnocení. V tomto okamžiku by jednotka měla přistoupit ke tvorbě a zaúčtování opravné položky. U modelu, který je založen na očekávaných ztrátách, by tyto měly být zaúčtovány bez ohledu na to, zda existuje objektivní skutečnost, která dokazuje skutečný vznik ztrátové události. Banky v praxi však dobrovolně zcela jistě k tvorbě přistupovat z několika důvodů nebudou. Promítnutím opravných položek do účetnictví by u bank docházelo ke snižování výsledku hospodaření, a v důsledku působnosti regulačních opatření v oblasti KP by s vysokou pravděpodobností dokonce banky musely navyšovat objemy kapitálových rezerv, které jsou tvořené na úkor výplaty dividend akcionářům

Evropská komise však uvažuje ještě o modelu tvorby opravných položek „v průběhu celého cyklu“, tzv. dynamickém správkování („dynamic provisioning“), který by neměl ve vykazování odrážet momentální situaci ekonomiky. V režimu modelu očekávaných ztrát bude jednotka vykazovat logicky nižší objem OP v období hospodářského růstu, a naopak v období poklesu, kdy roste i úvěrové riziko, by tento objem mohl prudce vzrůst.

¹³ Česká národní banka: Zpráva o finanční stabilitě 2010/2011, str. 72; dostupné z: http://www.cnb.cz/cs/financni_stabilita/zpravy_fs/fs_2010-2011/fs_2010-2011_financni_sektor.pdf

Evropská komise vidí dynamické správkování velmi pozitivně: „Tvorba opravných položek „v průběhu celého cyklu“ („dynamic provisioning“) a návrh Rady pro mezinárodní účetní standardy (IASB) vyžadují, aby banky vytvářely opravné položky pro očekávané úvěrové ztráty. Banky by tudíž v období hospodářského rozmachu vytvářely opravné položky, jež by mohly působit jako tlumící prostředek během hospodářského poklesu.“¹⁴ Celý koncept by totiž měl působit proticyklicky. „Kumulované OP by se v době konjunktury zvyšovaly a v době krize snižovaly, tj. byly by dynamické.“¹⁵

Závěr

Finanční nástroje procházejí neustálým vývojem, stávají se složitějšími a komplexnějšími. Platný standard IAS 39 byl kritizován nejen odbornou veřejností, ale také účetními jednotkami pro nepřehlednost a nedostatky jak v oblasti klasifikace a oceňování, tak v oblasti tvorby opravných položek, kde dopady do účetnictví jednotky jsou značné. Novelizace v této oblasti byla tedy zcela zásadním krokem. Nelze zatím však jen jásat, je totiž nutné zamyslet se nad skutečností, která primárně vedla k novelizaci IAS 39 a hlavně nestandardnímu urychlenému přijetí novely do práva EU (nařízení Evropské komise 1004/2008). Nebyly to zcela jistě jen výše uvedené důvody. Politické zásahy do tvorby účetních standardů vyvozuje prof. Josef Jílek¹⁶. Podle něho totiž nařízení umožnilo překlasifikování finančního majetku určeného k obchodování s důsledkem změny v oceňování na ocenění naběhlou hodnotou, a tím vylepšení výsledků hospodaření u některých finančních institucí v Evropě v období probíhající finanční krize. Podle prof. J. Jílka byla urychlená změna v účtování finančních nástrojů (vydání IFRS 9) vyvolána politickou objednávkou v EU: „Přáním evropských politiků bylo opticky vylepšit finanční ukazatele evropských institucí, zejména bank. Toho všeho mělo být dosaženo potlačením reálné hodnoty ve prospěch naběhlé hodnoty.“¹⁷ Nestalo se tak však v dostatečné míře a Evropská komise prozatím zpomalila proces přijetí IFRS 9 do práva EU.

¹⁴ Zpráva Komise Radě a Evropskému parlamentu o účincích směrnic 2006/48/ES a 2006/49/ES na hospodářský cyklus SEK(2010)754 z 23.6.2010, str. 14

¹⁵ Jílek, J., Svobodová, J.: Účetnictví podle mezinárodních standardů účetního výkaznictví (IFRS) 2012, Praha 2012, Grada Publishing, a.s., s.218

¹⁶ Prof. Josef Jílek je vrchním expertem ČNB.

¹⁷ Jílek, J., Svobodová, J.: Účetnictví podle mezinárodních standardů účetního výkaznictví (IFRS) 2013, Praha 2013, Grada Publishing, a.s., s.61

Tento článek byl napsán v rámci výzkumného projektu GAČR 13-08549S: Pokrizová bankovní regulace a její dopad na ekonomickou aktivitu v malé, exportně orientované ekonomice.

Literatura

- [1] Česká národní banka. Zpráva o finanční stabilitě 2010/2011, str. 72; dostupné na: http://www.cnb.cz/cs/financni_stabilita/zpravy_fs/fs_2010-2011/fs_2010-2011_financni_sektor.pdf
- [2] Dlasková, G. (2013). Jste připraveni na možnou změnu bonity vaší firmy v očích vaší banky? Moderní řízení, Volume XLVIII (1).
- [3] Dlasková, G., Havlíček, K. Approach to Valuation of Assets in Czech Accounting, Comparison to IFRS and Impacts on Controlling Process of SMEs, recenzovaný článek z mezinárodní vědecké konference IDIMT 2013, pořádané VŠE Praha 11.9.2013.
- [4] Ernst & Young, IFRS 9, Mimořádné vydání IFRS newsletteru, 60/11/2009.
- [5] IFRS 9 – Financial Instruments (Replacement of IAS 39). Dostupné na: <http://www.ifrs.org/Current-Projects/IASB-Projects/Financial-Instruments-A-Replacement-of-IAS-39-Financial-Instruments-Recognitio/Pages/Financial-Instruments-Replacement-of-IAS-39.aspx>
- [6] Jílek, J., Svobodová, J. 2012. Účetnictví podle mezinárodních standardů účetního výkaznictví (IFRS) 2012, Praha: Grada Publishing, a.s.
- [7] Jílek, J., Svobodová, J. 2013. Účetnictví podle mezinárodních standardů účetního výkaznictví (IFRS) 2013, Praha: Grada Publishing, a.s.
- [8] Krupová, L. 2009. IFRS Mezinárodní standardy účetního výkaznictví, Aplikace v podnikové praxi, Praha 2009, I.VOX a.s.
- [9] Zpráva Komise Radě a Evropskému parlamentu o účincích směrnic 2006/48/ES a 2006/49/ES na hospodářský cyklus SEK(2010)754 z 23.6.2010, str. 14.

Kontakt

Ing. Gabriela Dlasková
Vysoká škola finanční a správní, o.p.s.
Estonská 500
101 00 Praha 10
Česká republika
dlaskova@v8-europe.com